

ФІЛОСОФ: АТРИБУТИ ВИДУ

Сьогодення майже забуло або рішуче забуває про існування такого виду діячів, що йменують себе філософами. Тому ми не маємо виразного портрета – психологічного, інтелектуального чи культурного – філософа. На відміну від найпримітивніших шаржів на робітників споконвічних професій, наприклад, таких як сантехнік, що вічно нетверезий, чи міліціонер-хабарник. Ця ситуація може бути потрактована по-різному: чи філософів настільки поважають у суспільстві, що не створюють собі певних стереотипів щодо них, чи про їх існування просто-напросто давно вже всі забули.

Під час вступу до вищого навчального закладу дуже багато майбутніх «філософів» (факт навчання на спеціальності «філософія» не означає автоматичного набуття фаху та подальшої кар'єри у цій царині) обирають майбутню спеціальність, ніби kota в мішку купують. Багатьом невідомо про напрями діяльності та роль філософа та філософії в суспільстві. Тож необхідною є ідентифікація філософа у сучасному культурному просторі. Наступні ідеї стосуються мого суб'єктивного бачення цього образу.

Думаю, не варто заглиблюватись у проблеми сучасної вищої освіти, яка стає необхідним атрибутом успішної людини. Цей зв'язок образу успішності з академічною освітою є результатом постійного й брутального нав'язування засобами масової інформації. Через що академічна освіта стає суттєвою формальністю, а не предметом прагнення до знань заради знань. А саме такою, до речі, і бачив філософію Аристотель: як знання заради знань. Але у реаліях сучасного життя набуття філософського фаху може бути пов'язане не з покликанням, а з абсолютно земними, іноді навіть меркантильними факторами (сплата за навчання відносно невелика, вступний конкурс менший тощо).

Для майбутнього філософа філософія починається, знову ж таки за Аристотелем, з подиву. У нашому випадку з подиву від того, що його навіть гіпотетичні уявлення про те, чим він буде займатися, не збігаються з реальністю. Майже аналогічно сприймається філософія пересічною людиною. Переважно більшість людей дуже дивується, коли дізнається, що діяльність філософа мало пов'язана з якоюсь езотерикою, яку дуже часто здатні приписувати наслідувачам фаху Платона, Канта, Гуссерля. Але сам факт по-

диву, з яким доводиться стикатися, коли говориш знайомим: «Я студент-філософ», наводить на думку про те, що все ж якісь уявлення про філософів вони мають. А також і про те, що ці уявлення є хибними. Тому, на мою думку, філософам іноді варто звертати увагу не лише на фундаментальні проблеми світоутлумачення, а й на імідж філософа у суспільстві. Основою цього образу я вважаю бачення філософа не як члена закритого елітарного клубу чи ордену, а радше як людини зі специфічним складом розуму та характеру.

Визначити філософа за допомогою невід'ємних ознак його особистості досить важко, коли послуговуватись методом відкидання хибних уявлень, як із стовпа мармуру, відтинаючи шматочки, вибудовувати статую. Адже, хоча цей метод і є дієвим, але вимагає ліпшого розуміння стану речей. Цей же текст радше нагадує лікнеп чи – на американський манер – шатокуа, хоча й у дещо спрощено-філософському, а не суто популярному форматі. Тому цей метод для поставленого тут завдання є непридатним. Тож метод надання ознак, хоча і приблизних, є більш дієвим, оскільки я намагаюся окреслити якусь абстрактну одиницю – філософа, який може не мати цих ознак взагалі, але бути дійсно філософом з великої літери. Хоча й приписувані мною ознаки видаються мені суттєвими.

Варто розпочати зі згадуваного приписування філософам містичності. Думаю, що такий стереотип виник у суспільстві, оскільки воно переважно все ще перебуває у метафізичній парадигмі мислення, тобто все ще вважає, що знання Буття та його законів дає можливість перебувати у Бутті значно якісніше. Що фактично трактується як перевага над тими людьми, що цих законів не знають. Недарма у нас мають попит езотеричні практики, оскільки вони ніби дають змогу розкрити первісні універсальні закони та підпорядкуватися їм, а отже врешті-решт досягти гармонії та щастя. Можна запевнити читачів: хоча деякі філософи дійсно займаються містикою та виключно законами Буття – це радше спеціалізація інтересів, а не якесь прагнення до влади. А втім, прагнення до пошуків першопринципів дуже часто може ґрунтуватися на волі до влади, а не волі до знань як таких. Таким людям, інтересом яких є лише влада, нема місця серед філософів, оскільки влада вимагає втілення її в

життя, а філософ радше теоретик, аніж діяч-практик. Проте варто уточнити, що одна одну теорія та практика взаємно не виключають.

Що ж є осердям, невід'ємним атрибутом філософа? Що є тим внутрішнім стрижнем, що дозволяє носити горде звання філософа? Мабуть, якщо скажу, що це специфічний склад характеру, то не відкрию Америку вдруге. Характеру, а отже, й поведінки. Освіта, на мою думку, відіграє тут теж суттєву роль, оскільки не лише формує, а й цементує той специфічний склад характеру. Тут варто назвати дві основні риси характеру філософа: послідовність та критичність.

Що я розумію під послідовністю? Це послугування єдиною системою цінностей у всіх сферах та виявах життя. Послідовність дає змогу випрацювати чітку позицію, що може бути транспонована на безліч аспектів життя (чого, на жаль, не вистачає багатьом членам суспільства). Наприклад, якщо хтось визнає за найвищу цінність життя, то він має не лише заперечувати аборти, але, наприклад, бути вегетаріанцем та не носити вироби з хутра та шкіри, оскільки тварини теж живі.

Що ж до критичності, то вона має виходити із засад раціональності: відсутності сліпої віри до авторитетів, а не скептицизму чи агностицизму; прагматизму, а не утилітаризму. Критичність чимось нагадує слідування Серединним Шляхом буддистів: відсутність крайнощів як таких, що можуть вносити нераціональний елемент у хід мислення філософа.

Якщо вдуматися, то можна помітити очевидну суперечність між критичністю та послідовністю, оскільки одна прагне до «крайнощів» у поглядах, а інша – навпаки – до «золотої середини». Насправді ж, слідуючи приписам Платона, варто послуговуватися діалектичним методом для досягнення істинних результатів. Під діалектикою варто розуміти у даному випадку такий метод, що дає змогу вивести третє, гіпотетично істинне судження, за допомогою синтезу двох протилежних суджень (теза – антитеза – синтез). Це теж можна назвати ознакою філософа: дуже часто він намагається об'єднати та пояснити непокероване. Але що можна отримати, об'єднуючи крайнощі та середину? Певно що середню крайність чи крайню середність. Саме таким і має бути філософ: максимально послідовно критичним як до себе, так і до усього чи всіх, з ким він має справу. Саме така послідовність критичності дає змогу не бути поверховим, профанним у всіх справах, за які ти берешся, але також і не ставати фанатиком, оскільки фанатичність виключає раціональне розуміння своїх дій та наслідків.

Неможливо бути критичним, не вдаючись до рефлексії, оскільки усвідомлення найтонших

процесів, що відбуваються у власній свідомості суб'єкта мислення, дає змогу для їх аналізу та визначення їх причин. Для вирішення питань, що ставить філософу його власна свідомість, необхідне постійне розширення поля своїх знань, навіть якщо ними професійно і не послуговуватися. Це змушує філософа бути ерудитом надзвичайного калібру. Таке пізнання різноманіття вирощує толерантність, тому відкритість до нового та й просто до іншого є також ознакою філософів. Хоча, як не парадоксально це може звучати, толерантність – це скоріше деяка терпимість, а не співрозуміння, оскільки під час комунікацій більшість людей здатна лише затвердитися у власній позиції, а не повною мірою сприйняти та зрозуміти позицію інших. На жаль, істина не народжується у суперечці, вона лише проголошується.

Отже, можна дійти висновку, що філософ – це критично-послідовний критик, що має у своєму полі увесь спектр існуючих знань. Дійсно, десь такою і є моя візія цього виду людей. Але що ж тоді змушує їх займатися «високими матеріями», а не критикувати все? На це питання досить легко відповісти: філософія займається Буттям взагалі, а не його окремими царинами, і це вимагає абстрагування від чуттєвого й одичного і зосередження на фундаментальних, іноді навіть непомітних для всього суспільства проблемах.

На початку есею я говорив про те, що філософ – це теоретик, а не практик. Його завдання не діяти, не будувати світле майбутнє за власним планом, а говорити, провадити діалог зі своїми колегами та суспільством загалом.

Роль комунікації у становленні філософа є суттєвою. Він не є відокремленим від суспільства своєю послідовністю та освіченістю, не є самітиком. Його завдання вказувати на вади і проблеми, з якими може зіткнутися людство. Дуже часто ця теоретична критика може трактуватися як заперечення існуючих цінностей людства. Автоматично філософ вводиться у ранг опозиціонера. Що ж, такий статус, певно, йому і пасує, оскільки єдиною функцією опозиції є говорити, аби люди усвідомлювали реально існуючу ситуацію. Тому філософ переважно лівий чи ліворадикальний член суспільства. Історія філософії може назвати безліч випадків, коли видатні філософи ставали опозиціонерами і в політичному вимірі терміна. А як відомо, ставлення до опозиції за різних політичних режимів не завжди помірковане. Сократа було страчено за те, що мав інші погляди на афінську демократію, аніж більшість. Китайського філософа Фен Юланя було позбавлено волі на десятки років за несприйняття комунізму. Таких прикладів безліч.

Лівизна може також виявлятися і в поведінці: послідовність власної позиції може бути доведена до такого рівня, що іноді стає незрозумілою логіка певних діянь, хоча вони є цілком логічними та обдуманими для філософа. Так, Емпедокл стрибнув у вулкан Етна, оскільки вважав себе боголюдиною. Сократ міг годинами стовбичити на одному місці, коли розмірковував, як це описано в «Хмарах» Аристофана. Навіть видатний український філософ Григорій Савич Сковорода був мандрівником-безпритульним, що вже на той час було дивним, оскільки його колеги-випускники Могиллянської академії ставали церковними діячами та професорами, але аж ніяк не мандрівниками. У цих діях можна вбачати і велику міру епатажу та ексцентричності, але все ж, при більшому заглибленні, ми здатні побачити деяку логіку такої поведінки. Дивно, але людство запам'ятовує дуже часто саме таких епа-

тажних мислителів і діячів, а не смиренних консерваторів.

Не лише я, але й МИ здатні свідомо творити цей образ філософа. Кожен філософ має замислюватися над собою, аби, будучи критичним до себе, тверезо оцінювати власні зусилля та максимально реалізовувати власний творчий потенціал. Хоча філософія і виникла у дозвільній античній культурі та впродовж віків була інтересом елітарних забезпечених кіл, все ж це важка праця: невпинний аналіз та розмірковування, що доповнюються також і вмінням майстерно писати, бути майстром слова. Адже можна бути просто мудрим, але не бути філософом, тому вміння писати та промовляти є також суттєвим для філософів.

Отже, філософ – це послідовно критичний ерудит, що майстерно володіє словом, це опозиційний мислитель.

2008

Мар'яна Завійська

ФІЛОСОФІЯ: ЕЛІТАРНІСТЬ ЧИ МАСОВІСТЬ?

Що таке філософія? Питання, яке турбує, мабуть, усіх мислителів, починаючи з античності (Аристотель) до сьогодення (Ортега-і-Гассет), тож нині видається, що до цієї проблеми додати вже нічого: все написано, все сказано.

Тому цієї проблеми я торкатися не буду. Розмежувавши, за Парменідом, сфери *знання* та *гадки*, я не зазіхатиму на захоплену геніями минулого й теперішнього (й можливо, навіть, майбутнього) царину *знання*, а спробую зануритися в непередбачуваніші глибини *гадок*.

Ставши на шлях *гадки*, не намагатимусь подати яке-небудь вирішення заявленої мною в заголовку дихотомії (себто якого-небудь *знання*). На рівні *гадки* спробую торкнутися питання статусу філософії в суспільній свідомості. Як людина сучасна й інтегрована в сучасний світ, я живу в сфері масової культури (що знаходить своє відображення в рекламі, телебаченні, пресі, Інтернеті), часто мислю її категоріями, однак (увага! конфлікт назріває!) я перебуваю в академічному філософському дискурсі, що спонукає мене до зовсім іншого (щодо маскультурного) сприйняття світу й філософії зокрема. Саме ця особиста

роздвоєність моєї свідомості спонукала мене до такого міні-дослідження.

Тож, почну, мабуть, з цікавішого... Масова культура пропонує нам два погляди на суть філософії, в яких, за бажання, можна відшукати спільні риси: 1) це щось особливо вишукане, з присмаком інтелігентності та інтелектуальності; те, що вказує на неосяжну глибину змісту; 2) щось, що зазвичай позначається терміном «езотерика». Щодо першого значення, то тут показовим буде використання термінів «філософія», «філософський» з обов'язковим відтінком псевдоелітарності (хоча й з погляду авторів рекламних слоганів, біг-бордів, анотацій до так званих «інтелектуальних романів» вони мають позитивне забарвлення). Наприклад, якщо ввести в пошуковій системі в Інтернеті ці терміни, мережа видасть нам такі доволі цікаві посилання: «філософська притча Паоло Коельо „Алхімік“», «філософські романи» (щодо творів Пелевіна), «філософська різниця між Yahoo та Google» (пошуковими системами), «філософія росту» тощо. В другому ж випадку філософія в масовій свідомості вперто асоціюється з різними